

**ΓΙΑΝΝΗΣ Μ.
ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗΣ**
Όπως τα έζησα

ΒΙΒΛΙΟ Β' [1981-1993]

ΟΠΩΣ ΤΑ ΕΖΗΣΑ
1981-1993

ΓΙΑΝΝΗΣ Μ. ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗΣ

ΟΠΩΣ ΤΑ ΕΖΗΣΑ
1981-1993

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Βιογραφίες-Ντοκουμέντα
Γιάννης Μ. Βαρβιτσιώτης, Όπως τα έζησα 1981-1993
Υπεύθυνη έκδοσης: Υβόνη Καρούδη
Επιμέλεια-διόρθωση: Κώστας Σίμος
Σελιδοποίηση: ΦΑΣΜΑ ΑΦΟΙ Καπένη Κ. & Α. Ο.Ε.
Φιλμ, μοντάζ: Κέντρο Γρήγορης Εκτύπωσης
Copyright © Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)
και Γιάννης Μ. Βαρβιτσιώτης, 2016
Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη,
Αθήνα, Σεπτέμβριος 2017
ΚΕΤ Α923 ΚΕΠ 499/17 ISBN 978-960-16-7190-1

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

*Στη σύντροφο της ζωής μου,
στη Σόφη μου, που τόσο μου λείπει...*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήταν παράλειψή μου να μην αναφερθώ σε όσους με βοήθησαν στη συγγραφή αυτού του βιβλίου. Στάμος Ζούλας, Τίτος Αθανασιάδης και Μιχάλης Κατσίγερας, τρεις διαπρεπείς δημοσιογράφοι, με τους οποίους οι μακρές συζητήσεις για τα γεγονότα της εποχής εκείνης με βοήθησαν σημαντικά. Ειδικότερα για τη συγγραφή της περιόδου που είχα την ευθύνη του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, η βοήθεια όλων των συνεργατών μου, και ιδιαιτέρως του τότε Αρχηγού ΓΕΕΘΑ Δημήτριου Σκαρβέλη, και του αντιναυάρχου Νίκου Φωστιέρη, αλλά και των τότε αντισυνταγματαρχών Θωμά Τσελώνη και Δημήτριου Χασλαρίδη, υπήρξε καθοριστική. Η στενή συνεργάτις μου Ευδοκία Κοκκίνου αλλά και η Δήμητρα Κοσμοπούλου κατέβαλαν ιδιαίτερη προσπάθεια για τη συλλογή και ταξινόμηση του αρχείου. Ευχαριστώ επίσης τις δύο προθυμότατες υπαλλήλους της Βουλής, κυρίες Ελένη Μουζουράκη και Βιργινία Σδράκα για τη βοήθειά τους στη συγκέντρωση του υλικού. Θα ήθελα ακόμη να αναφερθώ στον Γιάννη Κυριακόπουλο (γνωστό ως ΚΥΡ), που μου πρότεινε τον τίτλο του βιβλίου, και τον γιο μου Κωνσταντίνο, που συνέβαλε στη φιλοτέχνηση του εξωφύλλου.

Τέλος, ευχαριστίες οφείλονται στην κυρία Άννα Πατάκη, καθώς και στα στελέχη του εκδοτικού της οίκου, και ιδιαίτερα στην κυρία Υβόνη Καρύδη, που με υφίστατο σχεδόν καθημερινά, ως επίσης και στον Κώστα Σίμο, που είχε επιφορτισθεί με τη γλωσσική επιμέλεια του βιβλίου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η συντριβή μας το 1981 και τα επακόλουθά της	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Στα έδρανα της αντιπολίτευσης (1981-1984).	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Κώστας Μητσοτάκης, πρόεδρος της ΝΔ	85
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Χρήστος Σαρτζετάκης, Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Νίκη του ΠΑΣΟΚ στις εκλογές (2 Ιουνίου 1985).	117
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Νίκη της ΝΔ στις δημοτικές εκλογές και αλλαγή του πολιτικού σκηνικού στη δεύτερη τετραετία ΠΑΣΟΚ.	187
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Τρεις κυβερνήσεις και τρεις πρωθυπουργοί μέσα σε έναν χρόνο (1989-1990)	233
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Κυβέρνηση Κώστα Μητσοτάκη (1990-1993).	275
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ: Το τέλος της Κυβέρνησης Μητσοτάκη.	417
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.	435
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ.	445

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΚΑΘ' ΟΛΗ ΤΗΝ ΠΟΛΥΕΤΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ στα πολιτικά πράγματα της χώρας μας (ως βουλευτής της συμπολίτευσης ή της αξιωματικής αντιπολίτευσης, ή και ως υπουργός), αλλά και την κοινοβουλευτική θητεία του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ο Γιάννης Βαρβιτσιώτης δεν άφησε ποτέ τη φωνή του συγγραφέα μέσα του να ατονήσει. Ξεκινώντας από μια σειρά βιβλίων επί πολιτικών ζητημάτων, ιδίως συνταγματικού χαρακτήρα, πεδίο όπου διαχρονικά δραστηριοποιήθηκε από θέσεις κεντρικής ευθύνης,* ο Γιάννης Βαρβιτσιώτης αφιερώθηκε εξίσου και στα προσφιλή του θέματα πολιτισμού: όργωσε την Ελλάδα ανακαλύπτοντας ξεχασμένους θησαυρούς (μουσεία, αρχαιότητες, έργα τέχνης) και επεξεργάστηκε καινοτόμες πολιτικές για να διασωθούν από την αφάνεια και την αδιαφορία.** Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια ωστόσο τον απασχόλησαν πρωτίστως θέματα που θα κυριαρχούσαν στη συνέχεια, ως παγκόσμιες απειλές του 21ου αιώνα: ο ισλαμικός φονταμενταλισμός, οι δημογραφικές ανισότητες και το εκρηκτικό πλέον φαινόμενο της παράνομης μετανάστευσης.***

Το 2009, όταν αποφάσισε να τερματίσει την ενεργό ανάμειξή του στην πολιτική, ξεκίνησε ένας νέος κύκλος συγγραφικής δραστηριότητας: η καταγραφή των γεγονότων που έζησε με τη μορφή μαρτυρίας. Απέρριψε ρητά τον όρο «απομνημονεύματα», με την πεποίθηση ότι προδίδουν μια αυτοαναφορική θέαση του κόσμου. Η αρχή έγινε το 2009, με το βιβλίο *5 χρόνια στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2004-2009*, μια εξιστόρηση των βασικότερων εμπειριών από τη θητεία του ως επικεφαλής της Κοινοβουλευτικής Ομάδας των ευρωβουλευτών της Νέας Δημοκρατίας.

---

* *Η αλλαγή στο εδώλιο* (1984), *Αποκατάσταση ιστορικών αληθειών* (1985), *Η αλήθεια για το παρελθόν – πυξίδα για το μέλλον* (1989), *Συνταγματικοί προβληματισμοί* (1993), *Η Ελλάδα μπροστά στο 2000: Ένα νέο συνταγματικό πλαίσιο* (1998), *Η βουλευτική ασυλία* (2000).

** *Πολι(στι)κή φωτογραμμετρία* (2005), *Αναζητώντας την τέχνη* (2008).

*** *Οι τρεις απειλές του αιώνα* (2002), *Η μεταναστευτική πολιτική της Ευρώπης* (2006), *Τυφλοί στρατοί – Η Δύση και η απειλή του ισλαμικού φονταμενταλισμού* (2008).

Ωστόσο, το πρώτο δείγμα μακροχρόνιας ιστορικής καταγραφής δόθηκε το 2012, με το βιβλίο *Όπως τα έζησα 1961-1981*. Σε αυτό ο Γιάννης Βαρβιτσιώτης παρουσίασε τα σημαντικότερα βιώματα της πρώτης του εικοσαετίας στην πολιτική: από την εκλογική νίκη του 1961 της ΕΡΕ έως την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία το 1981, με ενδιάμεσο σταθμό, πολιτικό και προσωπικό, την οδυνηρή επταετία της στρατιωτικής δικτατορίας. Προκάλεσε αμέσως ζωηρό αναγνωστικό και, όπως ήταν αναμενόμενο, ιστοριογραφικό ενδιαφέρον, καθώς η αφήγηση φώτιζε τη διαδικασία λήψης αποφάσεων για καθοριστικά γεγονότα. Η μαρτυρία του Γιάννη Βαρβιτσιώτη αποκάλυπτε, εκτός από δυνατή μνήμη γύρω από πρόσωπα και πράγματα, τη συστηματική τήρηση αρχείου. Κυρίως, όμως, μαρτυρούσε ιστορική συνείδηση, επίγνωση της παρουσίας του μέσα στον ιστορικό χρόνο και των ευθυνών του απέναντι σε αυτόν και κυρίως στο μέλλον. Ήταν θέμα χρόνου να δημοσιευθεί το επόμενο βιβλίο μαρτυριών.

Ο ανά χείρας τόμος αφηγείται την περίοδο 1981-1993, με το διάστημα 1993-2009 να περιμένει προφανώς τη θέση του σε έναν τρίτο τόμο. Το παρόν βιβλίο ξεκινά και τελειώνει με τις εκλογικές ήττες της παράταξής του, το 1981 και το 1993. Το μεσοδιάστημα βρίθει πολιτικών ανακατατάξεων στη Νέα Δημοκρατία και κραδασμών στην ελληνική πολιτική. Η τελευταία τριετία εμπερικλείει τα χρόνια που διετέλεσε υπουργός Εθνικής Άμυνας, αρχικά στην κυβέρνηση του Τζαννή Τζαννετάκη (1989) και μετά στην κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη (1990-1993). Ήταν εποχή κοσμογονίας πάνω στην κατάρρευση του σοσιαλιστικού μπλοκ και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η χώρα μας εμφανιζόταν, όμως, τότε διπλά πολωμένη εξαιτίας του θέματος των Σκοπίων και του νωπού ακόμα σκανδάλου Κοσκωτά με τις συνακόλουθες δίκες στελεχών του ΠΑΣΟΚ, συμπεριλαμβανομένου του Ανδρέα Παπανδρέου.

Στο μεγάλο κάδρο ανασαίνει, με τις αντιφάσεις και τις μεταμορφώσεις της, η Ελλάδα του '80. Σαν κεφάλι Ιανού, στη μια όψη δεσπόζει η σταθεροποίηση της δημοκρατίας, στην άλλη ο εκτροχιασμός πολιτικών και του τρόπου ζωής. Ο συγγραφέας παρακολουθεί τη σταδιακή εξοικείωση των Ελλήνων με την ευρωπαϊκή ενοποίηση δίπλα σε ενδημικά αντιδυτικά σύνδρομα. Αποτυπώνει, επίσης, την επισφάλεια της ελληνικής ευρωπαϊκής συμμετοχής λόγω των άκρατων παροχών της δεκαετίας του 1980. Στο τέλος της δεκαετίας, τέλος και του Ψυχρού Πολέμου, οι αντίπαλοι του Εμφυλίου έβγαιναν σιγά σιγά από τις ιδεολογικές πανοπλίες τους. Παρά το κοινωνικό γα-

λήνεμα, ωστόσο, συνεχίστηκαν οι ιδεολογικές συγκρούσεις για τη φιλελευθεροποίηση κράτους και οικονομίας, με τη Νέα Δημοκρατία να επιμένει, μάταια, σε πολιτικές «μικρότερου» κράτους.

Τον Γιάννη Βαρβιτσιώτη χαρακτήριζε πάντα η αγάπη για τον διάλογο –και μάλιστα τον διακομματικό–, η περιέργεια για καινοτόμες ιδέες και νέους ανθρώπους. Δεν είναι τυχαίο το ότι γνώριζε και αγαπούσε τη Βουλή και την κοινοβουλευτική συζήτηση όσο λίγοι πολιτικοί. Η ευκολία στην επικοινωνία με πολιτικούς αντιπάλους φαίνεται ότι καλλιεργήθηκε βαθύτερα στη δικτατορία. Η φυλάκιση τον έφερε, μαζί με άλλους «αστούς» πολιτικούς, στην απέναντι όχθη, αυτή που γνώριζαν ως τότε μόνον οι αριστεροί διωκόμενοι. Εκείνη η εμπειρία τον σφράγισε ως μαθητεία στην ελληνική κοινωνία και στα σοβαρά ελαττώματα που ταλάνιζαν τη δημοκρατία στην Ελλάδα. Καταπιέζοντας αδιακρίτως εχθρούς της από ολόκληρο το πολιτικό φάσμα, η Χούντα ώθησε άθελά της «νικητές» και «ηττημένους» να προσεγγίσουν ο ένας τον άλλο ενώνοντας τις φωνές τους.

Οι περίοδοι δοκιμασίας αναδεικνύουν τους χαρακτήρες καθαρότερα από ό,τι όταν φυσά ούριος άνεμος. Ο ανά χείρας τόμος διαφοροποιείται από τον προηγούμενο για έναν ειδικότερο λόγο. Τα χρόνια 1981-1990 ήταν χρόνια αντιπολίτευσης για τον συγγραφέα και για τη Νέα Δημοκρατία. Στις σελίδες του αναδύεται η απογοήτευση από την ήττα, αλλά και πυρετός δραστηριότητας για ένα νέο πολιτικό ξεκίνημα. Δίπλα σε αυτά κυλάει με θερμή η υπόλοιπη ζωή: μια πολυμελής οικογένεια, παιδιά, απώλειες αγαπημένων προσώπων, συγγραφή, φιλίες, αντιπάθειες, φόβοι, ελπίδες.

Το βλέμμα του Γιάννη Βαρβιτσιώτη στο παρελθόν είναι ώριμο, ενίοτε νοσταλγικό. Κυρίως για πρόσωπα που έφυγαν και για υψηλές προσδοκίες – άλλες δικαιωμένες, άλλες όχι. Και σε αυτό το βιβλίο φαίνεται ότι η σπουδαιότερη πολιτική επιρροή στη ζωή του υπήρξε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής. Θαυμάζει την αποφασιστικότητα, την αποτελεσματικότητα, την εργασιομανία και το δόσιμό του στην Ελλάδα. Τονίζει την απόσταση των προσόντων του από εκείνα των συγχρόνων του. Πολύ παραστατική είναι η αναφορά στο σχόλιο του Καραμανλή πάνω στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου, όταν οι λαοί της Ανατολικής Ευρώπης πανηγύριζαν την ανεξαρτητοποίηση από την πάλαι ποτέ Σοβιετική Ένωση. Ο Γιάννης Βαρβιτσιώτης ακόμα εντυπωσιάζεται από την κοφτερή κρίση που διέκρινε εκείνο τον πεπεισμένο δυτικόφιλο, τον κήρυκα του «η Ελλάς ανήκει εις την Δύσιν» όταν προέβλεπε ότι οι Ανατολικοευρωπαίοι θα βίωναν την ελευθερία με αστάθεια και περι-

πέτειες ενώ, ταυτόχρονα, δεν δίσταζε να αναγνωρίσει ότι το κομμουνιστικό σύστημα είχε επιφέρει και εκσυγχρονισμό στις λιγότερο ανεπτυγμένες ανατολικοευρωπαϊκές χώρες.

Το νέο βιβλίο διαβάζεται τόσο ως συνέχεια του προηγούμενου όσο και αυτόνομα. Ο Γιάννης Βαρβιτσιώτης γράφει όπως μιλάει: μετρημένα, καθαρά, άμεσα. Εστιάζει στις εμπειρίες, δεν παρασύρεται σε γεγονοτολογία. Οι εμπειρίες του εντάσσονται στο ευρύτερο ελληνικό και διεθνές περιβάλλον και περικλείουν την εσωτερική πάλη με τον εαυτό του για να λάβει αποφάσεις. Το ζωντανό ύφος θυμίζει συνέντευξη: σαν να απαντά στα πιεστικά ερωτήματα ενός έμπειρου συνομιλητή, παραδέχεται λάθη και κακές εκτιμήσεις για πρόσωπα και πράγματα.

Με το έργο αυτό, ο Γιάννης Βαρβιτσιώτης αντιπαρατίθεται με την ιστορία του. Αυτόματα, προσθέτει μια σημαντική ψηφίδα στη μελέτη της ελληνικής μεταπολεμικής ιστορίας.

Κωνσταντίνα Ε. Μπότσιου
 Αναπλ. Καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας και
 Διεθνούς Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου –
 Γενική Διευθύντρια «Ινστιτούτου Δημοκρατίας
 Κωνσταντίνος Καραμανλής»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΣΥΝΤΡΙΒΗ ΜΑΣ ΤΟ 1981 ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ ΤΗΣ

Η εκλογική ήττα της ΝΔ (18 Οκτωβρίου 1981)

ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ των εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981* δεν αποτέλεσαν για μένα έκπληξη. Η οδυνηρή ήττα της Νέας Δημοκρατίας (ΝΔ), για όσους γνωρίζαμε την «εκλογική πιάτσα», ήταν αναμενόμενη. Όμως κανένας μας δεν ανέμενε ότι το νεοσύστατο ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου θα έφθανε σε επτά χρόνια, από το 13,58% του 1974, στο 48,07% του 1981, και ότι η ΝΔ, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, θα έχανε 18,5 εκατοστιαίες μονάδες, και ότι από 54,37% το 1974, θα βυθιζόταν στο 35,87% το 1981.

Το βράδυ των εκλογών παρακολούθησα τα αποτελέσματα από το σπίτι μου στη Γλυφάδα. Από τα πρώτα κίολας στοιχεία γινόταν ξεκάθαρο ότι η ήττα μας θα ήταν πολύ βαριά. Επιβεβαιωνόταν η πεποίθησή μου, όλη εκείνη την περίοδο, ότι ο Α. Παπανδρέου ήταν ένα ρεύμα που δεν σταματιόταν με τίποτα. Μετά από κάποια ώρα αποφάσισα να πάω στο πολιτικό μου γραφείο στην Αθήνα. Με συνόδευσαν η σύζυγός μου και τα παιδιά μου. Για κακή μας τύχη, στη συμβολή των οδών Πανεπιστημίου και Χαριλάου Τρικούπη, συναντήσαμε πλήθος οπαδών του ΠΑΣΟΚ, που είχαν ήδη βγει στους δρόμους για να πανηγυρίσουν τη μεγάλη νίκη του κόμματός τους. Από την προεκλογική μου αφίσα στο μπροστινό μέρος του αυτοκινήτου μου κατάλαβαν αμέσως ποιος είμαι, με αποτέλεσμα να μας περικυκλώσουν και να αρχίσουν να χτυπούν με μανία τα τζάμια και το καπό. Κάνοντας μεγάλη προσπάθεια να απομακρύνω το όχημα με την οικογένειά μου μακριά από τον όχλο, και προσέχοντας μαζί να μην τραυματίσω άσχημα κανέναν από αυτούς που μας είχαν περικυκλώσει, κατάφερα τελικά, κερδίζοντας λίγα μέτρα τη φορά, να βρω τον απαιτούμενο ελεύθερο χώρο, και έτσι διαφύγαμε.

---

* ΠΑΣΟΚ 48,07% και 172 έδρες, ΝΔ 35,87% και 115 έδρες, ΚΚΕ 10,93% και 13 έδρες· όλα τα άλλα κόμματα (Κόμμα Προοδευτικών, ΚΚΕ Εσωτερικού, ΚΟΔΗΣΟ, Κόμμα Φιλελευθέρων), τα οποία έλαβαν μέρος στις εκλογές, συνετρίβησαν.

Το βράδυ εκείνο δεν επικοινωνήσα με κανέναν από το κόμμα. Ούτε στη Ρηγίλλης πήγα, και δεν ξέρω αν πήγε και κανείς άλλος. Ξημέρωνε μια δύσκολη ημέρα για τη ΝΔ, η οποία όπως ήταν φυσικό είχε βυθιστεί σε κατήφεια. Υπήρχε διάχυτη η αίσθηση, στα στελέχη και τους οπαδούς της, ότι αντιμετώπιζαν τώρα συνθήκες πολιτικού χειμώνα. Η πρωτιά μου στη Β' Αθηνών ελάχιστα μετρίασε τη μεγάλη απογοήτευσή μου για την εκλογική μας συντριβή.

Το εκλογικό αποτέλεσμα του 1981 προκάλεσε αναστάτωση και στους στρατιωτικούς ηγέτες της χώρας, που είχαν αποφασίσει, όπως ήταν ήδη γνωστό σε πολιτικούς και δημοσιογραφικούς κύκλους, να εκφράσουν δημόσια τις διαφωνίες τους για την αντιδυτική εξωτερική πολιτική που διακήρυσσε ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ, και να υποβάλουν τις παραίτησές τους. Την εξέλιξη αυτή απέτρεψε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο οποίος διεμήνυσε προς τους αρχηγούς των Επιτελείων την πλήρη διαφωνία του με το ενδεχόμενο παραίτησής τους. Έτσι η κυβερνητική αλλαγή πραγματοποιήθηκε, τελικώς, ομαλά.

Λίγο προ των εκλογών, σε πηγαδάκι στους διαδρόμους της Βουλής. Εξ αριστερών: Γ. Πεσμαζόγλου, Γ. Βαρβιτσιώτης, Γ. Μπούτος, και ο πρωθυπουργός Γ. Ράλλης.

Ταυτόχρονα με τις βουλευτικές εκλογές, διεξήχθησαν και οι πρώτες εκλογές για την ανάδειξη των 24 Ελλήνων ευρωβουλευτών. Ο λόγος που έγιναν μαζί ήταν ότι, από την 1η Ιανουαρίου 1981 (ημέρα ένταξης της Ελλάδας στην τότε ΕΟΚ) μέχρι τις 18 Οκτωβρίου 1981, ως εκπρόσωποι της Ελλάδας στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχαν οριστεί μέλη της Ελληνικής Βουλής, τα οποία είχαν επιλεγεί από τις ηγεσίες των κομμάτων. Προκειμένου, λοιπόν, να μη στηθούν κάλπες δύο φορές σε 10 μήνες, αποφασίστηκε οι ευρωεκλογές να διεξαχθούν ταυτόχρονα με τις εθνικές εκλογές.

Το ΠΑΣΟΚ επικράτησε και στις ευρωεκλογές, χωρίς όμως η νίκη του αυτή να λάβει τις διαστάσεις θριάμβου των βουλευτικών. Κέρδισε 40,12% και 10 έδρες, η ΝΔ 31,34% και 8 έδρες, το ΚΚΕ 12,84% και 3 έδρες, ενώ από μία έδρα έλαβαν το ΚΚΕ Εσωτερικού (Λεωνίδα Κύρκος), το ΚΟΔΗΣΟ (ο πρόεδρος του Γιάγκος Πεσμαζόγλου) και το Κόμμα Προοδευτικών του Σπύρου Μαρκεζίνη (ο Απόστολος Παπαγεωργίου).

Εντυπωσίασε πάντως το γεγονός ότι το ΠΑΣΟΚ, παρά την έντονα αντιευρωπαϊκή ρητορεία του, πέτυχε υψηλότερο ποσοστό από τη φιλοευρωπαϊκή ΝΔ...

Παρότι είχα εκλεγεί, για μία ακόμη φορά, πρώτος βουλευτής στη Β' Αθηνών, τη δυσκολότερη εκλογική περιφέρεια όλης της χώρας, ψυχολογικά η ήττα με είχε επηρεάσει βαθύτατα. Η εκλογή μου είχε χαρακτηριστεί άθλος, από πολιτικούς παρατηρητές της εποχής, διότι, τους τελευταίους 17 μήνες, δεν μετείχα στο κυβερνητικό σχήμα του Γ. Ράλλη. Αντιθέτως, πολλοί υπουργοί της κυβέρνησης εκείνης δεν κατόρθωσαν να εκλεγούν βουλευτές.

Κάποια στιγμή της, «παγεράς» πολιτικά για τη ΝΔ, επόμενης ημέρας, και ενώ στους κεντρικούς δρόμους της Αθήνας και των προαστίων της αντηχούσαν ακόμη οι θριαμβικές ιαχές των οπαδών του ΠΑΣΟΚ, αποσύρθηκα για να αναπαυθώ, κατάκοπος από τον πολιτικό μαραθώνιο της προεκλογικής περιόδου. Ήμουν απογοητευμένος... Όσο κι αν υπήρχαν οι λόγοι της πολιτικής κόπωσης και της φθοράς μας ως κόμματος μετά από την επταετή σχεδόν διακυβέρνηση, θεωρούσα ότι ο λαός μάς είχε αδικήσει.

Την επομένη της ήττας μας, ο Γ. Ράλλης συγκάλεσε το τελευταίο, υπό την προεδρία του, Υπουργικό Συμβούλιο. Προς το πέρας της συνεδρίασης, όπως αναφέρει άλλωστε ο Γ. Ράλλης στο βιβλίο του *Ωρες ευθύνης* (σελ. 306), ο Ευάγγελος Αβέρωφ, ο μεγάλος εσωκομματικός του αντίπαλος, του μίλησε, σε έντονο ύφος, για τη μεγάλη και γενική πτώση του κόμματος την οποία έμμεσα, αλλά σαφώς, απέδιδε σε προεκλογικά πολιτικά λάθη, και πρωτί-

στωσ σε λάθη του μέχρι τότε πρωθυπουργού. Πολλοί άλλωστε καταλόγιζαν στον Γ. Ράλλη ότι μία από τις αιτίες της ήττας μας ήταν η προεκλογική εκστρατεία χαμηλών τόνων που επέλεξε να ακολουθήσει έναντι των αντιπάλων μας, και γενικά η εμμονή στην τήρηση ενός ήπιου πολιτικού κλίματος, όταν ο «συμπρωταγωνιστής» του ήταν ένας αντίπαλος με διόλου ήπιο πολιτικό λόγο. Ήταν προφανές πάντως ότι είχε αρχίσει να δημιουργείται κλίμα υπέρ της απομάκρυνσης του Γ. Ράλλη από την ηγεσία της ΝΔ.

Προσωπικά πιστεύω ότι δεν ήταν η στρατηγική του ήπιου κλίματος που επηρέασε το εκλογικό αποτέλεσμα. Απλώς ο Α. Παπανδρέου, με «πυροτεχνήματα» του τύπου «Αλλαγή», «ΠΑΣΟΚ, κόμμα μη προνομιούχων», «Η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες», «Για μια Ελλάδα νέα» κ.ά., που εκτόξευε κατά την τριετία προ των εκλογών του 1981, και τα οποία μπορούσε ο καθένας να ερμηνεύει κατά το δοκούν, είχε σαγηνεύσει το εκλογικό σώμα. Παράλληλα, η λιτή και αυστηρή διακυβέρνηση, την οποία είχε επιβάλει ο Κ. Καραμανλής, επί επτά ολόκληρα χρόνια, από το 1974, προσανατολισμένος στη στρατηγική της ευρωπαϊκής προοπτικής της χώρας, είχε κουράσει τον λαό. Στη μνήμη μου ήρθε η αποδοκιμασία του Συντηρητικού Κόμματος από τους Βρετανούς, το 1945: τότε, ο Ουίνστον Τσόρτσιλ (Winston Churchill), ο «πατέρας της νίκης» των Συμμάχων κατά του Άξονα στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε χάσει την πρώτη μεταπολεμική εκλογική μάχη από το Εργατικό κόμμα και τον σοσιαλιστή Κλέμεντ Άττλη (Clement Attlee), περίπου δύο μήνες μετά την ήττα της ναζιστικής Γερμανίας. Αυτός, που μπόρεσε να πείσει έναν λαό να τον ακολουθήσει στις δύσκολες ημέρες του πολέμου, υποσχόμενος μόνο δάκρυα και θυσίες, δεν μπόρεσε να τον επηρεάσει, για να τον εμπιστευθεί στις ημέρες της ειρήνης. Οι Άγγλοι είχαν γοητευθεί από την ιδέα της αλλαγής και των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, που προέβαλαν οι Εργατικοί του Άττλη και του Ανάιριν Μπέβαν (Aneurin Bevan). Το ζήτημα γι' αυτούς ήταν ψυχολογικό. Και η ψυχολογία επενεργεί πάντοτε στην πολιτική ως καταλύτης.

Μέσα σε όλα αυτά, δεν πρέπει επίσης να λησμονούμε και τα γεγονότα που συνέπεσαν εκείνη την περίοδο και τα οποία βρίσκονταν πολύ πέραν του ελέγχου του πρωθυπουργού Γ. Ράλλη: την τραγωδία της Θύρας 7 στο γήπεδο Καραϊσκάκη, τους μεγάλους εμπρησμούς των πολυκαταστημάτων στο κέντρο της Αθήνας, και φυσικά τον ισχυρότατο σεισμό του 1981. Ήταν γεγονότα που δεν μπορούσε να προβλέψει κανείς, και που δυστυχώς ο Α. Παπανδρέου, ως αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης, εκμεταλλεύτηκε μικροπολιτικά στο έπακρον.

Λέγεται ότι η ιστορία επαναλαμβάνεται, και μάλιστα, όπως σοφά έχει διατυπώσει ο Καρλ Μαρξ, «την πρώτη φορά σαν τραγωδία, και τη δεύτερη σαν φάρσα». Κάτι αντίστοιχο με τη σαρωτική νίκη του ΠΑΣΟΚ το 1981, και μάλιστα με ακόμα πιο εντυπωσιακό τρόπο, επαναλήφθηκε πρόσφατα από τον ΣΥΡΙΖΑ του Αλέξη Τσίπρα, που, από το μόλις 4,59% των εκλογών του Οκτωβρίου 2009, εκτοξεύτηκε τον Ιανουάριο του 2015 στο 36,34%. Και τα δύο κόμματα, ΠΑΣΟΚ και ΣΥΡΙΖΑ, είχαν ηγέτες που εκμεταλλεόμενοι την πειθώ και την πολιτική τους γοητεία παρουσίασαν το άσπρο μαύρο, χωρίς μάλιστα να διστάσουν να χρησιμοποιήσουν στοιχεία που ουδεμία σχέση είχαν με την πραγματικότητα, υποσχόμενοι στους πάντες τα πάντα. Ο Α. Παπανδρέου, όμως, είχε τουλάχιστον πλούσια μόρφωση και μεγάλη ευχέρεια στις ξένες γλώσσες. Από την άλλη ο πρωθυπουργός που σήμερα κυβερνά τη χώρα μας, χωρίς καν να διαθέτει τα ανάλογα προσόντα, προσπάθησε, επιβεβαιώνοντας τη ρήση του Κ. Μαρξ, να μιμηθεί τον Α. Παπανδρέου, και όχι μόνο ως προς τους ενδυματολογικούς «νεωτερισμούς». «Αλλάζουμε την Ευρώπη», ευαγγελιζόταν προεκλογικά ο ΣΥΡΙΖΑ, φέρνοντας στη μνήμη μια άλλη «αλλαγή», που υποτίθεται ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1980 θα οδηγούσε την Ελλάδα στην ευημερία. Ο Α. Παπανδρέου, με το ζιβάγκο, φώναζε προεκλογικά από τα μπαλκόνια «ΕΟΚ και ΝΑΤΟ το ίδιο συνδικάτο» και «Έξω οι βάσεις του θανάτου», ενώ ο Α. Τσίπρας, με πουκάμισο χωρίς γραβάτα, υποσχόταν κατάργηση των μνημονίων «με έναν νόμο σε ένα άρθρο», και ότι τελικά «εμείς θα παίζουμε τον ζουρνά και αυτοί θα χορεύουν». Το αν τελικά τήρησαν αυτές τους τις δεσμεύσεις, νομίζω ότι όλοι είμαστε πλέον σε θέση να γνωρίζουμε. Το χειρότερο όμως είναι ότι η πολιτική αυτή του λαϊκισμού και της διγλωσσίας επαναλαμβάνεται σε μία εποχή εξαιρετικά δυσχερών οικονομικών και γεωπολιτικών συγκυριών, βυθίζοντας τη χώρα όλο και πιο βαθιά στην τραγωδία...

Κάτω από αυτές τις συνθήκες λοιπόν, εκτιμώ ότι η ήττα μας το 1981 ήταν σχεδόν «νομοτελειακή», και θα είχε συμβεί οποιονδήποτε αρχηγό και αν είχαμε.

Κι όμως, ορισμένα κομματικά στελέχη ισχυρίζονταν, με επιπολαιότητα, ότι ακόμη και η φράση του Γ. Ράλλη, από το προεκλογικό μπαλκόνι της πλατείας Συντάγματος, με την οποία καυτηρίαζε τις αποδοκιμασίες των οπαδών μας κατά του Α. Παπανδρέου («Δεν θέλω ου»), είχε συμβάλει στην ήττα μας. Αντί να αισθανθούν υπερηφάνεια που ο αρχηγός της παράταξης

μας δίδασκε πολιτικό ήθος, απέναντι σε έναν αδίστακτο δημαγωγό, του ασκούσαν απαράδεκτη κριτική...

Οι προγραμματικές δηλώσεις της Κυβέρνησης Παπανδρέου στη Βουλή, στις 23 Νοεμβρίου 1981, αποτέλεσαν μια ακόμη αφορμή για την ενίσχυση της αμφισβήτησης κατά του Γ. Ράλλη.

Ομάδα με επικεφαλής τους Αντώνη Σαμαρά, Γιώργο Τζίτζικώστα και Σωτήρη Χατζηγάκη κατήγγειλαν τον τέως πρωθυπουργό στα διάφορα κοινοβουλευτικά πηγαδάκια, ισχυριζόμενοι ότι στην απαντητική του ομιλία επί των προγραμματικών, ως αρχηγός της ΝΔ, υπήρξε για μια ακόμη φορά πολύ ήπιος. Παρακολουθώντας την ομιλία του Γ. Ράλλη, είχα διαπιστώσει ότι η κριτική του για τον κυβερνητικό προγραμματισμό του ΠΑΣΟΚ ήταν πλήρης και καλά στοιχειοθετημένη. Αντίθετα, η κριτική κατά του Γ. Ράλλη αγνοούσε το περιεχόμενο της τοποθέτησής του και περιοριζόταν στο ύφος και τον τόνο της ομιλίας του.

Η επίθεση εναντίον του Γ. Ράλλη, από την ομάδα του Ευ. Αβέρωφ, ενορχηστρώθηκε στη συνέχεια και οργανώθηκε σε καθημερινή βάση, συμβάλλοντας έτσι στην περαιτέρω αμφισβήτηση της ηγεσίας του αρχηγού της ΝΔ, ακόμη και από βουλευτές που, αν και είχαν ευεργετηθεί από τον βαλλόμενο πλέον πρόεδρο του κόμματος, στράφηκαν εναντίον του. «*Η προδοσία στην πολιτική*», έλεγε πολύ συχνά ο Κ. Καραμανλής, «είναι θέμα χρόνου».

Είχα ιδιαιτέρως ενοχληθεί από τη συμπεριφορά και τις ενέργειες της ομάδας Αβέρωφ και, με όλες μου τις δυνάμεις, προσπαθούσα να αντικρούσω τις άδικες κατηγορίες που εκτοξεύονταν εναντίον του αρχηγού της ΝΔ. Δυστυχώς, χωρίς αποτέλεσμα. Διότι, οι νέοι βουλευτές, χωρίς να εμβαθύνουν, αναζητούσαν ένα εξιλαστήριο θύμα για την ήττα. Και το είχαν βρει στο πρόσωπο του Γ. Ράλλη.

Η πρώτη άμεση και σαφής διατύπωση αιτήματος προς τον Γ. Ράλλη να παραιτηθεί από την ηγεσία του κόμματος ήρθε στις 27 Νοεμβρίου 1981, κατά τη συνεδρίαση της Διοικούσας Επιτροπής της ΝΔ, από τον Γεώργιο Σούρλα, που είχε εκλεγεί για πρώτη φορά βουλευτής Μαγνησίας. Ο Γ. Σούρλας απέδωσε πλέον καθαρά την ευθύνη της ήττας στον Γ. Ράλλη και του υπέδειξε, σε έντονο ύφος, ότι το καλύτερο που είχε να κάνει ήταν να παραιτηθεί. Με ευθύνη μάλιστα του Γ. Σούρλα διαδραματίστηκε μεταξύ τους το εξής περιστατικό: όταν ο Γ. Ράλλης μάς ενημέρωσε ότι, λόγω μίας σημαντι-

κής συνάντησης που θα είχε, η διάρκεια της συνεδρίασης δεν θα μπορούσε να ξεπεράσει τις τρεις ώρες, ο Γ. Σούρλας παρενέβη και, χωρίς ίχνος σεβασμού, είπε:

«Τότε γιατί μας κουβαλήσατε εδώ;»

«Μία συζήτηση τριών ωρών είναι υπεραρκετή, και δεν κουβάλησα κανέναν!» του απάντησε ο Γ. Ράλλης με έντονο ύφος. «Όλοι οι βουλευτές έχουν την υποχρέωση να προσέρχονται στις συνεδριάσεις των οργάνων του κόμματος και να είναι συνεπείς στα καθήκοντά τους. Αν σε κάποιον δεν αρέσει η τακτική αυτή, μπορεί να αποχωρήσει».

Όλοι, σχεδόν, οι μετέχοντες της συνεδρίασης μείναμε άναυδοι, κυρίως από τον οξύ τόνο που είχε η παρέμβαση του εκ Μαγνησίας βουλευτή. Επειδή μάλιστα ήταν και νέος βουλευτής, πολλοί δεν τον γνώριζαν και ρωτούσαν «Ποιος είναι αυτός» και «Με ποιο δικαίωμα μιλάει έτσι». Σε κάθε περίπτωση πάντως, το επεισόδιο αυτό κατέδειξε ότι η εκλογική μας ήττα είχε πυροδοτήσει οξύ εσωκομματικό πρόβλημα, πρόβλημα ηγεσίας.

Η πτώση του Γ. Ράλλη (7 Δεκεμβρίου 1981)

Η μεγάλη αναταραχή στη ΝΔ άρχισε το τρίτο δεκαήμερο του Νοεμβρίου, όταν, σε συνεδρίαση της ΚΟ, ο Γ. Ράλλης ζήτησε ανανέωση της εμπιστοσύνης προς το πρόσωπό του. Βρισκόταν στο βήμα και είπε: «Θα κάνουμε ένα μικρό διάλειμμα, και σε μισή ώρα θα στηθούν οι κάλπες για να απαντήσετε με ένα “ναι” ή ένα “όχι” στο ερώτημα κατά πόσο το κόμμα με εμπιστεύεται να εξακολουθήσω να είμαι ο αρχηγός του». Δεν γνωρίζω αν η κίνηση αυτή του τότε αρχηγού της ΝΔ ήταν προσχεδιασμένη. Ο ίδιος όμως αντιλαμβανόταν ότι η ευθεία και συνεχής αμφισβήτηση της ηγεσίας του, ήδη από το βράδυ των εκλογών και την ήττα της ΝΔ, ζημίωνε το κόμμα και έβλαπτε το κύρος του.

Ο Ευ. Αβέρωφ, που είχε αποφασίσει να διεκδικήσει την ηγεσία της παράταξης, αιφνιδιάστηκε από την πρωτοβουλία Ράλλη και υποπετεύθηκε ότι με την κίνησή του αυτή θα μπορούσε να αναβαπτιστεί στην ΚΟ. Γι' αυτό και αποχώρησε από τη συνεδρίαση, προκειμένου η ψηφοφορία να μη γίνει την ημέρα εκείνη.

Ο Γ. Ράλλης, στο βιβλίο του *Πολιτικές εκμυστηρεύσεις 1950-1989*, αναφέρει για το περιστατικό: «Όταν [ο Αβέρωφ] έφτασε στην έξοδο, και εγώ δεν έκαμα καμία κίνηση για να τον συγκρατήσω, σηκώθηκε ο Γιάννης Κεφαλογιάννης,

και τον παρακαλούσε να παραμείνει, ενώ ταυτόχρονα, απευθυνόμενος σε μένα, μου ζητούσε να μη θέσω θέμα εμπιστοσύνης. Σε ενίσχυση του Αβέρωφ ήλθε και ο Κώστας Μητσοτάκης, ο οποίος δήλωσε μάλιστα ότι κακώς είχα θέσει θέμα εμπιστοσύνης, και τότε αντέδρασαν και άλλοι υποστηρικτές του Αβέρωφ, και αναγκάστηκα να υπαναχωρήσω και να αποσύρω την πρότασή μου».

Τελικά συμφωνήθηκε να διεξαχθεί ψηφοφορία στις 7 Δεκεμβρίου 1981. Όμως «ο χορός των διαβόλων» είχε ήδη ξεκινήσει. Το παρασκήνιο, οι ομάδες, τα τηλεφωνήματα και τα ξενύχτια «έδιναν κι έπαιρναν».

Προσωπικά είχα πάρει τις αποφάσεις μου. Θεωρούσα άδικη, παράλογη και επιβλαβή για το κόμμα την επίθεση που δεχόταν ο Γ. Ράλλης, αφού, όπως είπα και προηγουμένως, πίστευα ότι η εκλογική μας ήττα δεν ήταν αποτέλεσμα σφαλμάτων της κυβέρνησης ή του πρωθυπουργού, αλλά υπερίσχυσης της έντονης και δελεαστικής συνθηματολογίας για «αλλαγή» που είχε επιστρατεύσει η μέχρι πρότινος αντιπολίτευση. Γι' αυτό και τελικά αποφάσισα να ψηφίσω υπέρ της παραμονής του Γ. Ράλλη στην ηγεσία, ενώ στις συσκέψεις στελεχών και κομματικών παραγόντων στις οποίες μετείχα διατύπωνα την αντίθεσή μου στην πρόταση για μεταβολή της ηγεσίας.

Ύστερα από τόσα χρόνια που έχουν κυλήσει από τότε, θεωρώ ότι η πράξη μου αυτή ήταν μια έμπρακτη ομολογία ότι έσφαλα που δεν ψήφισα τον Γ. Ράλλη για την ηγεσία του κόμματος το 1980, αλλά τον Ευ. Αβέρωφ. Ο λόγος της ψήφου μου εκείνης τότε ήταν ότι εκτιμούσα πως ο Ευ. Αβέρωφ θα συσπείρωνε πιο εύκολα τη βαριά τραυματισμένη βάση της παράταξής μας.

Δύο ημέρες πριν από την ψηφοφορία στην ΚΟ, το Σάββατο της 5ης Δεκεμβρίου 1981, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Καραμανλής, ο οποίος ασφαλώς ενδιαφερόταν για τις εξελίξεις στο κόμμα που ο ίδιος είχε ιδρύσει, ρωτήθηκε σχετικά από δημοσιογράφο. Και προέβη σε δήλωση που θα μπορούσε να θεωρηθεί αμφίσημη, λέγοντας ότι ναι μεν δεν αναμειγνύεται στο πρόβλημα, αλλά ότι κάνει έκκληση ενότητας για την παράταξη.

Από εκείνη τη στιγμή, τα τηλέφωνα των βουλευτών «άναψαν». Μεγάλος αριθμός εκτίμησε ότι η δήλωση Καραμανλή ήταν υπέρ του Γ. Ράλλη. Εγώ δεν την ερμήνευσα έτσι. Πίστευα ότι οφειλόταν στο ειλικρινές ενδιαφέρον του Κ. Καραμανλή για την ενότητα της παράταξης. Οι παρασκηνιακές συγκεντρώσεις πάντως, μετά τη δήλωση Καραμανλή, φούντωσαν πάλι. Θυμάμαι ότι ήταν αργά το βράδυ, κόντευαν μεσάνυχτα, όταν χτύπησε το τηλέφωνό μου. Τρεις βουλευτές της Βορείου Ελλάδος, που είχαν συγκεντρωθεί για να «ερμηνεύσουν» τη δήλωση Καραμανλή, ζητούσαν την άποψή μου.

Στη συνεδρίαση της ΚΟ, στις 7 Δεκεμβρίου 1981, ο Γ. Ράλλης καταψηφίστηκε με 61 ψήφους, έναντι 41 ψήφων υπέρ του, 9 λευκών και 1 άκυρου. Στην ψηφοφορία εκείνη είχα ψηφίσει υπέρ της παραμονής του Γ. Ράλλη στην ηγεσία της ΝΔ.

Αφού ανακοινώθηκαν τα αποτελέσματα από τον Κωνσταντίνο Παπακωνσταντίνου, ο Γ. Ράλλης ζήτησε τον λόγο και απευθυνόμενος προς την ΚΟ είπε: «Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας αποδεικνύει πως είχα δίκιο όταν επέμενα να θέσω θέμα εμπιστοσύνης, καθώς μόνο το 1/3 του συνόλου με στήριζαν, και αυτό σημαίνει ότι δεν θα ήταν δυνατόν να ανταποκριθώ αποδοτικά στα καθήκοντά μου». Ο Κ. Παπακωνσταντίνου τότε σηκώθηκε από τη θέση του και του πρότεινε μεγαλοφώνως να δεχθεί την ανακήρυξή του σε επίτιμο πρόεδρο του κόμματος. Ο Γ. Ράλλης όμως του απάντησε: «Συνηθίζω να καταπίνω τα χάπια αζαχάρωτα». Καθώς μάλιστα αποχωρούσε από τη συνεδρίαση, λέγεται ότι είπε σε στενό συνεργάτη του: «Βρήκαν κάποιον άλλο να τους πηγαίνει καλύτερα. Ελπίζω να μην το μετανιώσουν».

Σε μία από τις μακρές συζητήσεις που είχα αργότερα με τον Γ. Ράλλη, μου είπε:

Γιάννη, ο πραγματικός λόγος για τον οποίο με καταψήφισε η ΚΟ, τον Δεκέμβριο του 1981, δεν ήταν μόνο ο εσωκομματικός κλεφτοπόλεμος που είχε ξεκινήσει από τη στιγμή που εκλέχθηκα αρχηγός, ήταν και η μετριοπάθεια με την οποία απάντησα στις προγραμματικές δηλώσεις της Κυβερνήσεως Παπανδρέου. Αδιαφόρησαν βέβαια για την πληρότητα των επιχειρημάτων. Οι οπαδοί και οι περισσότεροι βουλευτές εννοούν να συμπεριφέρονται απέναντι στους αντιπάλους τους όπως οι «χούλιγκανς» στα ποδοσφαιρικά γήπεδα. Έτσι έφτασαν οπαδοί της ΝΔ να με βρίζουν χυδαία, διότι είχα συγχαρεί τον Παπανδρέου για τη νίκη του στις εκλογές του 1981 και είχα ευχηθεί κάθε επιτυχία για το καλό του τόπου.

Ο Γ. Ράλλης συνέχισε την πολιτική του σταδιοδρομία ως απλός βουλευτής της ΝΔ, για μερικά χρόνια ακόμη. Ο λόγος του στη Βουλή ήταν πάντοτε σοβαρός, υπεύθυνος και μετριοπαθής και όλες οι πτέρυγες της αίθουσας τον άκουγαν με σεβασμό. Σε μια συνεδρίαση μάλιστα έγινε το εξής περιστατικό: ο Γ. Ράλλης ανέβηκε στο βήμα της Βουλής για να τοποθετηθεί επί κάποιου θέματος και, πριν ακόμα αρχίσει να μιλάει, όλοι οι βουλευτές της ΝΔ αρχίσαμε να τον χειροκροτούμε. Γύρισε τότε προς το μέρος μας και είπε: «Τώρα με χειροκροτείτε; Ακούστε με τουλάχιστον πρώτα...».

Με τον Γ. Ράλλη μάς συνέδεε στενός φιλικός δεσμός. Ο πατέρας μου, γνωστός δικηγόρος της Αθήνας, είχε υπάρξει μαζί με τον ίδιο συνήγορος του πατέρα του, Ιωάννη Ράλλη, ο οποίος κατηγορείτο για συνεργασία με τους κατακτητές, διότι κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής ανέλαβε, με τη σύμφωνη γνώμη ολόκληρου του πολιτικού κόσμου, την πρωθυπουργία.

Μάλιστα, στη δίκη εκείνη, εξετάστηκαν περισσότεροι από τριακόσιοι μάρτυρες υπεράσπισης, και μεταξύ αυτών και ολόκληρη η πολιτική ηγεσία του τόπου: Γεώργιος Παπανδρέου, Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Κωνσταντίνος Τσάτσος, Θεμιστοκλής Σοφούλης κ.ά., οι οποίοι κατέθεσαν ότι πίεσαν ασφυκτικά τον Ι. Ράλλη να δεχθεί την πρωθυπουργία, διότι στο πρόσωπό του έβλεπαν τον άνθρωπο που θα μπορούσε να σώσει τον τόπο από τον επερχόμενο κομμουνιστικό κίνδυνο.

Στις εκλογές του 1961, όπου έλαβα το πολιτικό μου «βάπτισμα πυρός», ο Γ. Ράλλης με στήριξε με τους πολυπληθείς φίλους που είχε στη Β' περιφέρεια της Αθήνας, όπου εγώ θα πολιτευόμουν για πρώτη φορά.

Το σπουδαιότερο έργο του Γ. Ράλλη ήταν η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976. Μια από τις βασικότερες καινοτομίες της υπήρξε η καθιέρωση της νεοελληνικής μας γλώσσας, χωρίς ιδιωματισμούς και ακρότητες, σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, και αργότερα στη δημόσια διοίκηση. Έτσι άρχισε η σταδιακή εξάλειψη της διγλωσσίας (καθαρεύουσα και δημοτική) που ταλαιπωρούσε τον τόπο μας επί πενήντα και πλέον χρόνια. Και τα άλλα μέτρα όμως που καθιερώθηκαν τότε με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Γ. Ράλλη έδωσαν νέα πνοή στην εκπαίδευση των μαθητών όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων.

Δυστυχώς, όταν τον διαδέχθηκα στο Υπουργείο Παιδείας, το 1977, οι σχέσεις μας διερράγησαν για κάποια περίοδο. Μολονότι συμφωνούσα απόλυτα με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, θεωρούσα ότι υπήρχαν κάποιες «γωνίες που θα έπρεπε να λειανθούν», έχοντας οδηγό στη σκέψη μου τον Κ. Τσάτσο, που τότε μάλιστα βρισκόταν στον θώκο της Προεδρίας της Δημοκρατίας. Η βασικότερη ίσως από τις μεταβολές που είχα κατά νου, για το μάθημα των αρχαίων ελληνικών, ήταν το πρωτότυπο αρχαίο κείμενο, που δεν θα περιλαμβανόταν στη διδακτέα ύλη, να παρατίθεται μαζί με το μεταφρασμένο που διδάσκονταν οι μαθητές, έτσι ώστε οι μαθητές να έχουν τη δυνατότητα να εξοικειωθούν με την αρχαία ελληνική γλώσσα. Η πρότασή μου αυτή, την οποία και εξέφρασα στους αρμόδιους του υπουργείου μου ως μια απλή σκέψη και τίποτε παραπάνω, μεταφέρθηκε διαστρεβλω-

μένη στον προκάτοχό μου, Γ. Ράλλη, μέσω του Βασίλη Κοντογιαννόπουλου, υφυπουργού μου τότε, που καθημερινά ανέφερε στον Γ. Ράλλη τι συνέβαινε στο υπουργείο. Έτσι, όταν ένα πρωί σήκωσα το τηλέφωνο, άκουσα έναν Ράλλη μαινόμενο:

«Μα τι είναι αυτά που κάνεις;» φώναζε. «Θες να επαναφέρεις τα αρχαία ελληνικά;»

«Μα όχι. Δεν πρόκειται για κάτι τέτοιο», του απάντησα αμέσως, προσπαθώντας μάταια να του εξηγήσω το σκεπτικό μου.

«Άσ' τα αυτά! Πας να επαναφέρεις τα αρχαία ελληνικά!» επέμεινε.

Με το παραπάνω περιστατικό, που οφειλόταν ξεκάθαρα στη διαστρέβλωση των λεγομένων μου από τον Β. Κοντογιαννόπουλο, επήλθε μια παροδική ρήξη στις σχέσεις μου με τον Γ. Ράλλη.

Τον Μάρτιο του 1993, –πριν ακόμη αποχωρήσει από την Κυβέρνηση Μητσοτάκη ο Α. Σαμαράς–, ο Γ. Ράλλης αποφάσισε να παραιτηθεί από βουλευτής και να τερματίσει την πολιτική του σταδιοδρομία. Η ριζική διαφωνία του με τους χειρισμούς της Κυβέρνησης Μητσοτάκη, και του υπουργού Εξωτερικών Α. Σαμαρά για το θέμα της ονομασίας του κράτους των Σκοπίων, τον οδήγησαν σε αυτή του την απόφαση. (Για το θέμα αυτό, βλ. παρακάτω, Κεφάλαιο 7.)

Ο Γεώργιος Ράλλης, ο επονομαζόμενος και «δημοκράτης Πρωθυπουργός», ο άνθρωπος που δίδαξε εντιμότητα, ήθος και αυτό που σήμερα ονομάζουμε «πολιτικό πολιτισμό» –τόσο σπάνιο δυστυχώς στις εποχές που διανύουμε– έφυγε από τη ζωή τις απογευματινές ώρες της 15ης Μαρτίου 2006, σε ηλικία 88 ετών. Εκείνη την ημέρα, μετά την καθιερωμένη πρωινή του βόλτα, που συνήθιζε να κάνει χωρίς καμία συνοδεία ακόμη και όταν ήταν πρωθυπουργός, γύρισε στο σπίτι του. Αφού έφαγε μαζί με τη γυναίκα του, την πολυαγαπημένη του Λένα, ξάπλωσε για τον μεσημεριανό του υπνάκο, από τον οποίο δεν ξύπνησε ποτέ. Έφυγε χωρίς πόνους, χωρίς αρρώστιες, χωρίς νοσοκομεία. Τον αγαπούσε ο Θεός.

Η εκλογή Αβέρωφ (9 Δεκεμβρίου 1981)

Η καταψήφιση του Γ. Ράλλη ενέτεινε τις εσωτερικές ζυμώσεις για την ηγεσία της παράταξης. Την ηγεσία της ΝΔ διεκδίκησαν ο Ευάγγελος Αβέρωφ, ο Κωστής Στεφανόπουλος και ο Γιάννης Μπούτος.

Η ψηφοφορία για την εκλογή του νέου αρχηγού θα γινόταν από τα μέλη της ΚΟ στις 9 Δεκεμβρίου 1981, ανήμερα της Αγίας Άννας.

Υπέρ της υποψηφιότητας Αβέρωφ υπέγραψαν οι βουλευτές Κώστας Λάσκαρης, Γεώργιος Σταμάτης, Θανάσης Κανελλόπουλος, Γεώργιος Βογιατζής, Σταύρος Δήμας, Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, Ιωάννης Σεργάκης, Παναγιώτης Χατζηνικολάου, Νίκος Γκελεστάθης και Αριστείδης Τσιπλάκος. Τα «πρωτοπαλίκαρα» ωστόσο της κινήσεως για την εκλογή Αβέρωφ ήταν, όπως και την προηγούμενη φορά, οι: Αντώνης Σαμαράς, Γιώργος Τζιτζικώστας και Σωτήρης Χατζηγάκης.

Την πρόταση για τον Κ. Στεφανόπουλο υπέγραψαν οι Ανδρέας Ανδριανόπουλος, Μιλτιάδης Έβερτ, Βασίλης Κοντογιαννόπουλος, Βασίλης Μπεκίρης, Γιώργος Μισαηλίδης, Πανουργιάς Πανουργιάς, Στέλιος Μπλέτσας, Αριστοτέλης Παυλίδης, Ελευθέριος Παπαδημητρίου και Θεμιστοκλής Π. Σοφούλης.

Τέλος, την πρόταση για την υποψηφιότητα Μπούτου υπέγραψαν οι Γιάννης Παλαιοκρασσάς, Γιώργος Παναγιωτόπουλος, Γιώργος Σουφλιάς, Σταύρος Ταταρίδης, Αλέκος Αβραμίδης, Νικόλας Αναστασόπουλος και Κώστας Πρίντζος.

Αμέσως μετά την καταψήφιση του Γ. Ράλλη, μου τηλεφώνησε ο δημοσιογράφος Παύλος Καμβύσης και μου είπε ότι ο Ευ. Αβέρωφ θέλει να με συναντήσει.

Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο γραφείο του Π. Καμβύση, στην οδό Αμερικής. Εκεί, ο Ηπειρώτης πολιτικός μού ζήτησε να αγωνιστώ για την επικράτηση της υποψηφιότητάς του, όπως, άλλωστε, είχα πράξει στις 8 Μαΐου 1980, κατά την πρώτη αναμέτρησή του με τον Γ. Ράλλη, μετά την αποχώρηση του Κ. Καραμανλή από την ηγεσία της ΝΔ.

Του απάντησα ότι, κατά την άποψή μου, δεν θα έπρεπε να είχε τεθεί θέμα ηγεσίας, και γι' αυτό είχα ταχθεί υπέρ της παραμονής του Γ. Ράλλη στην ηγεσία του κόμματος. Όμως, μετά την καταψήφισή του, δεν θα μπορούσα να εμμείνω στην αρχική μου θέση, άρα, κατά συνέπεια, σ' αυτή τη φάση της πολιτικής μας ζωής, και όπως είχαν εξελιχθεί τα πράγματα, θεωρούσα πως ο Ευ. Αβέρωφ ήταν καταλληλότερος για την ηγεσία της παράταξής μας.

Στη συνέχεια της συζήτησης, την οποία παρακολουθούσε εξαρχής ο Π. Καμβύσης, υποστήριξα ότι το ΠΑΣΟΚ δεν είναι ευκαιριακό και παροδικό φαινόμενο, όπως πίστευαν πολλά στελέχη της ΝΔ, αλλά εκτιμούσα ότι θα διαδραματίσει για πολλά χρόνια σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή του τόπου, κάτι που αποδείκνυαν και οι πρώτες ημέρες του στην εξουσία: ο Αν-

δρέας και οι «πρασινοφρουροί» του έχτιζαν βαθιά θεμέλια στην οικοδόμηση του κομματικού τους κράτους και δεν έδειχναν διατεθειμένοι να αφήσουν «λίθο επί λίθου». Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη τα δεδομένα αυτά, τόνισα στον Ε. Αβέρωφ, ότι όφειλε να θεμελιώσει την αντιπολιτευτική μας τακτική σε ενέργειες που θα απέτρεπαν τη μετεξέλιξη του πολιτεύματος σε προσωπική κοινοβουλευτική «δικτατορία» του Α. Παπανδρέου. Του εξέθεσα, επίσης, και ορισμένες απόψεις μου για τη λειτουργία της ΚΟ και του κομματικού μηχανισμού της ΝΔ. Τις συζητήσαμε, και λίγο πριν τον χαιρετήσω και αποχωρήσω, μου ζήτησε να αποδεχθώ τη θέση του γενικού γραμματέα της ΚΟ.

«Πρώτος εγώ σας είπα ότι θα σας στηρίξω», του απάντησα. «Και την απόφασή μου αυτή δεν την εξήρησα από ανταλλάγματα. Εάν εκτιμάτε πως η ανάθεση σε εμένα του αξιώματος αυτού είναι προς το συμφέρον του κόμματος, ασφαλώς και δεν έχω αντίρρηση να αναλάβω τα καθήκοντα αυτά».

«Στο πρόσωπό σου βλέπω έναν κοινοβουλευτικό, ο οποίος, αν και νέος, έχει ήδη αρκετή εμπειρία της πολιτικής. Έχεις θητεία σε υπουργικές θέσεις, οι πολιτικές ρίζες σου ξεκινούν από την προδικτατορική περίοδο και διακρίνεσαι από συνέπεια στις αρχές και τις ιδέες της παράταξης», είπε ο Ευ. Αβέρωφ.

Τα λόγια του μου ακούστηκαν ειλικρινή και του δήλωσα ότι αποδέχομαι την τιμητική πρόταση που μου έκανε.

Επειδή, προφανώς, είχε διακρίνει κάποιον σκεπτικισμό εκ μέρους μου, την επόμενη ημέρα, σε τηλεφωνική συνομιλία που είχε με τον Π. Καμβύση, του δήλωσε ότι σκέφθηκε περαιτέρω το θέμα του γενικού γραμματέα της ΚΟ και ότι εξακολουθούσε να πιστεύει ότι είμαι ο καταλληλότερος για τη θέση αυτή. Ήταν η οριστική του απόφαση, όπως είπε. Τον εξουσιοδότησε, μάλιστα, να με ενημερώσει, πράγμα το οποίο ο Π. Καμβύσης έπραξε.

Η νέα ψηφοφορία στην ΚΟ, για εκλογή αρχηγού μεταξύ των τριών υποψηφίων, ανέδειξε νέο πρόεδρο του κόμματος τον Ευάγγελο Αβέρωφ, με 67 ψήφους, έναντι 32 του Κ. Στεφανόπουλου και 12 του Γ. Μπούτου.

Δεν πέρασε, όμως, παρά λίγος καιρός πριν αρχίσουν μέσα μου να γεννιούνται αμφιβολίες όσον αφορά την εικόνα που είχα σχηματίσει για τον νέο αρχηγό. Στις 6 Ιανουαρίου 1982, ανακοίνωσε ότι ορίζει γενικό γραμματέα της ΚΟ τον Χριστόφορο Στράτο!

Ούτε η προτίμηση στον Χρ. Στράτο ούτε η αλλαγή γνώμης του Ευ. Αβέρωφ με ενόχλησε. Ήταν δικαίωμά του να πράξει όπως έπραξε. Εκείνο που με πίκρανε ήταν το γεγονός ότι δεν με ειδοποίησε καν. Δεν μπήκε καν στον

κόπο να μου εξηγήσει τη σκοπιμότητα της ενέργειάς του. Φαίνεται πως, στη μεγάλη επιθυμία του να εκλεγεί αρχηγός, είχε μοιράσει αφειδώς υποσχέσεις στους πάντες και για τα πάντα. Ύστερα από αυτό, λοιπόν, ίσως να ντράπηκε και ο ίδιος για την υπαναχώρηση από την πρόταση που μου είχε κάνει, και να δίστασε, σ' αυτή τη φάση, να έχει μια απευθείας συζήτηση μαζί μου.

Η συμπεριφορά του Ευ. Αβέρωφ μού προκάλεσε έντονη απογοήτευση τότε. Τον είχα ψηφίσει ως αρχηγό διότι πίστευα ότι, πέραν των ικανοτήτων του, διακατεχόταν και από ηθικές αρετές, όπως η ειλικρίνεια και η συνέπεια. Τώρα όμως είχα σοβαρές ενδείξεις ότι επρόκειτο για άνθρωπο που μπορούσε εύκολα να αλλάζει αποφάσεις.

Θεωρώντας ότι θα αδικούσα τον εαυτό μου εάν παρέμενα σιωπηλός, του απέστειλα την επομένη μία ιδιαίτερα αυστηρού περιεχομένου ιδιόγραφη επιστολή, με την οποία επεδίωκα να τον ελέγξω ηθικά, ενώ τον αποδοκίμαζα και πολιτικά.

Παραθέτω χαρακτηριστικά αποσπάσματα:

6 Ιανουαρίου 1982

Κύριε Πρόεδρε,

[...]

Διαπιστώνω ότι πλανήθηκα πιστεύοντας ότι δεν επρόκειτο να μεταβληθούν τα όσα συζητήσαμε, μετά την άρση της εμπιστοσύνης της Κ.Ο. προς τον κ. Γ. Ράλλη, στο γραφείο του κοινού μας φίλου κ. Π. Καμβύση, και τα οποία μάλιστα επιβεβαιώσατε τηλεφωνικώς την επομένη.

[...]

Ο αγώνας, τον οποίον η παράταξή μας καλείται να διεξαγάγει είναι μεγάλος και δύσκολος. Αλλά οφείλουμε να διεξαγάγουμε αυτό τον αγώνα όσο μπορούμε καλλίτερα και αποτελεσματικότερα.

[...]

Διερωτώμαι όμως, αν ο αγώνας αυτός θα έχει τα αποτελέσματα τα οποία αναμένουμε, όταν σε κρίσιμες επιλογές προσώπων υπερिशύουν πιέσεις ή άλλες σκοπιμότητες, τις οποίες εγώ πάντως δεν μπορώ ούτε να αντιληφθώ ούτε να παρακολουθήσω.

[...]

Εύχομαι να πλανώμαι.

Με τιμή
Ιωάννης Βαρβιτσιώτης

Την επιστολή κοινοποίησα και στον Π. Καμβύση. Δεν έλαβα ποτέ απάντηση από τον Ευ. Αβέρωφ.

Ύστερα από αυτό το συμβάν, οι σχέσεις μου με τον Ευ. Αβέρωφ υπήρξαν τυπικές για κάποιο διάστημα. Εκείνος προσπάθησε, με προσκλήσεις στο σπίτι του και άλλες φιλοφρονήσεις, να βελτιώσει το κλίμα. Εγώ, όμως, κράτησα μια στάση ευγενική μεν, ψυχρή και με αποστάσεις δε.

Η ένταξη της Ευρωομάδας της ΝΔ στο Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα

Συνέχισα να συμμετέχω στις συσκέψεις όταν με καλούσαν. Έτσι, κλήθηκα από τον Ευ. Αβέρωφ, λίγες μέρες μετά την εκλογή του σε σύσκεψη, για να αποφασιστεί σε ποια κοινοβουλευτική ομάδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου θα πρέπει να ενταχθούν οι οκτώ νεοδημοκράτες ευρωβουλευτές.

Το θέμα ήταν σοβαρό και απασχόλησε την ηγεσία του κόμματος σε δύο πολυμελείς συσκέψεις στις οποίες έλαβα μέρος. Στις συσκέψεις μετείχε επίσης και ο μέχρι τότε γενικός διευθυντής της ΝΔ Τιμολέων Λούης, ένας αξιόλογος άνθρωπος, ο οποίος, για μεγάλο διάστημα, είχε και την ευθύνη για τις διεθνείς σχέσεις του κόμματος. Η εισήγηση του Τ. Λούη ήταν να ενταχθούμε στο Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα, στους Χριστιανοδημοκράτες, τη δεύτερη σε δύναμη

Ο νέος ηγέτης της ΝΔ, Ευ. Αβέρωφ τρίτος από δεξιά, περιστοιχιζόμενος από τη νέα επιτελική ομάδα του. Εξ αριστερών: Κ. Λάσκαρης, Κ. Παπακωνσταντίνου, Γ. Βαρβιτσιώτης, Κ. Στεφανόπουλος, Γ. Σταμάτης και Α. Τσαλδάρης.

μελών ομάδα του Ευρωκοινοβουλίου, στην οποία μετείχαν βουλευτές από όλες τις χώρες πλην των Βρετανών. Συντάχθηκα αμέσως με την άποψή του.

Ο Τ. Λούης είχε κάνει επαφές με όλους τους πιθανούς κομματικούς σχηματισμούς στους οποίους θα μπορούσε να ενταχθεί η ΝΔ, και μας διαβεβαίωσε ότι οι απόψεις των Χριστιανοδημοκρατών συνέπιπταν με τις θέσεις της ΝΔ για την Κύπρο, το Αιγαίο αλλά και τα αγροτικά θέματα. Μια άλλη άποψη, που υποστηρίχθηκε κυρίως από τον Γ. Μπούτο, αλλά και άλλους, ήταν εκείνη της ένταξής μας στους Φιλελευθέρους, από τα 40 μέλη των οποίων οι 17 ήταν Γάλλοι, και οι οποίοι διέκριντο πολύ φιλικά προς τον Βαλερύ Ζισκάρ ντ' Εσταίν (Valéry Giscard d'Estaing). Τελικά αποφασίστηκε –και ορθώς– η ένταξή μας στους Χριστιανοδημοκράτες, στο Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα, στο οποίο παραμένουμε μέχρι σήμερα.

Το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία

Τον πρώτο καιρό μετά την «Αλλαγή» του 1981, συνέβησαν πολλά, τα οποία, όταν τα δει κανείς εκ των υστέρων, φανερώνουν το πολιτικό κλίμα της εποχής, που, σε ορισμένες περιπτώσεις, εκδηλωνόταν με τρόπους οι οποίοι σήμερα μοιάζουν με την πολιτική που ακολουθεί ο ΣΥΡΙΖΑ.

Ο Α. Παπανδρέου δεν μπορούσε να εξοικειωθεί με το κύρος και την αίγλη που περιέβαλαν τον Κ. Καραμανλή. Έτσι, από την πρώτη στιγμή, η γραμμή την οποία ακολούθησε η κυβέρνησή του, αλλά και ο ίδιος μερικές φορές, έδειχνε προσπάθεια αποδυνάμωσης του Κ. Καραμανλή και «διαγραφής» της παρακαταθήκης του.

Κραυγαλέο παράδειγμα είναι ότι, λίγες ημέρες μετά την ανάληψη της εξουσίας, το ΠΑΣΟΚ προσπάθησε να οικειοποιηθεί το μεγάλο έργο κατασκευής του Ολυμπιακού Σταδίου της Αθήνας. Συγκεκριμένα, κατά τη σχετική συνέντευξή τους, τόσο ο τότε υφυπουργός Νέας Γενιάς Κώστας Λαλιώτης όσο και ο ΓΓ Αθλητισμού Κίμων Κουλούρης «απέφυγαν» να αναφέρουν ότι συντελεστής και δημιουργός του έργου υπήρξε ο Κ. Καραμανλής, ενώ άφησαν να πλανάται στην κοινή γνώμη ότι, μέσα σε οκτώ μήνες, έθεσαν στην υπηρεσία του αθλητισμού ένα υπερσύγχρονο στάδιο.

Οι προσπάθειες να μειωθεί, στη συνείδηση του ελληνικού λαού, το έργο των Κυβερνήσεων Καραμανλή ήταν συνεχείς. Τα στελέχη του ΠΑΣΟΚ άλλοτε παρούσιαζαν στοιχεία ψευδή και διαστρεβλωμένα, ώστε να κατασκευ-

άζουν συγκρίσεις ευνοϊκές για το κυβερνητικό έργο τους· άλλοτε αποσιωπούσαν και αγνοούσαν παντελώς τα επιτεύγματα των κυβερνήσεων της ΝΔ· και άλλοτε, κατά τα εγκαίνια μεγάλων έργων, παρά την παρουσία του ίδιου του Προέδρου της Δημοκρατίας, ο εκάστοτε αρμόδιος υπουργός «ξεχνούσε» να αναφέρει ότι το έργο αυτό το είχε οραματισθεί, το είχε προγραμματίσει και το είχε θεμελιώσει ο ίδιος ο Κ. Καραμανλής.

Οι εν λόγω προσπάθειες ενοχλούσαν τον Κ. Καραμανλή, ο οποίος, στις κατ' ιδίαν συζητήσεις του, εξεδήλωνε την πικρία του γι' αυτές τις εσκεμμένες παραλείψεις, που τις παρουσίαζαν ως ακούσιες.

Παρά το γεγονός ότι τέτοιου είδους τακτικές κινούνταν, όπως προανέφερα, στα όρια της φαιδρότητας, η συμπεριφορά της Κυβέρνησης Παπανδρέου –που, κατά τη γνώμη μου, ήταν σχεδιασμένη και καλά οργανωμένη– με είχε ενοχλήσει ιδιαίτερα: προσπαθούσε με κάθε τρόπο να υποβαθμίσει, να αποσιωπήσει, έως και να διαγράψει από την ιστορική μνήμη και να συκοφαντήσει το τεράστιο έργο του Κ. Καραμανλή, το οποίο μάλιστα έγινε σε περίοδο που η Ελλάδα δεν είχε τις οικονομικές δυνατότητες για την πραγματοποίηση έργων τέτοιας μορφής και έκτασης. Κάτι αντίστοιχο θα μπορούσε να πει κανείς ότι συμβαίνει και σήμερα, όπου τόσο ο πρωθυπουργός όσο και οι υπουργοί του ΣΥΡΙΖΑ, μην έχοντας να επιδείξουν έργο, επιδίδονται στην προσπάθεια μηδενισμού και διαβολής του έργου που είχε επιτελέσει η προηγούμενη κυβέρνηση της ΝΔ υπό τον Α. Σαμαρά.

Έχοντας ζήσει από πολύ κοντά τις προσπάθειες που είχε καταβάλει ο Κ. Καραμανλής τη δεύτερη περίοδο διακυβέρνησής του (1974-1981), αναζητούσα τρόπο αντίδρασης. Επισκέφθηκα γι' αυτό τον λόγο τον Κ. Παπακωνσταντίνου, ιστορικό στέλεχος της παράταξης. Αποφασίσαμε, στις προκλήσεις της κυβέρνησης, να απαντά όποιος επί ΝΔ είχε χειριστεί το αντίστοιχο θέμα. Στην πράξη, αυτό αποδείχθηκε δύσκολα εφαρμόσιμο. Κατά συνέπεια, το βάρος των απαντήσεων έπεσε στον Κ. Παπακωνσταντίνου και σε μένα. Κάθε φορά λοιπόν που γινόταν από την κυβέρνηση προσπάθεια παραπλάνησης του ελληνικού λαού, την επομένη υπήρχε η απάντηση πλήρως τεκμηριωμένη με στοιχεία και αριθμούς. Αυτό ασφαλώς απαιτούσε πολλή δουλειά και εντατική προσπάθεια. Το έκανα όμως με μεγάλο κέφι. Πολύ μεταγενέστερα, ο Κ. Καραμανλής, αναφερόμενος στην περίοδο εκείνη, μου είπε: «Είχες κάνει καλή δουλειά τότε». Ήταν το μεγαλύτερο εύσημο που μπορούσε να εισπράξει κανείς από τον Κ. Καραμανλή – το «μπράβο» δεν το εκστόμιζε ποτέ!

Οι Κυβερνήσεις Παπανδρέου

Ο Α. Παπανδρέου, από την πρώτη στιγμή που ανέλαβε την πρωθυπουργία, έδειξε ότι θα συνέχιζε την τακτική την οποία είχε ακολουθήσει ως αρχηγός του ΠΑΣΟΚ. Όποιος είχε το θάρρος να διατυπώσει γνώμη διαφορετική από τη δική του, βρισκόταν με «συνοπτικές διαδικασίες» εκτός κυβέρνησης. Πρώτο θύμα της πολιτικής αυτής υπήρξε ο υφυπουργός Εξωτερικών Ασημάκης Φωτήλας.

Στις 4 Ιανουαρίου 1982, ο Ανδρέας «απέλυσε» τον Α. Φωτήλα, επειδή στις Βρυξέλλες, όπου έλαβε μέρος στη σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών της Κοινότητας, συνυπέγραψε το κοινό ανακοινωθέν των Δέκα, που καταδίκαιζε το στρατιωτικό καθεστώς του Βόιτσεχ Γιαρουζέλσκι (Wojciech Jaruzelski) στην Πολωνία, ζητώντας και την επιβολή οικονομικών κυρώσεων, διότι μεταξύ άλλων είχε θέσει υπό διωγμό το συνδικάτο «Αλληλεγγύη» του Λεχ Βαλέσα (Lech Wałęsa). Ο Α. Φωτήλας επιβιβάστηκε στο αεροπλάνο της επιστροφής στην Ελλάδα ως εν ενεργεία υφυπουργός Εξωτερικών και αποβιβάστηκε από αυτό ως πρώην... Απολύθηκε «εν πτήσει», με τη φράση του Ανδρέα ότι ο μέχρι τότε υφυπουργός του «έθεσε εαυτόν εκτός κυβέρνησης».

Την ίδια ημέρα μάλιστα κινδύνευσε με παρόμοια αποπομπή ακόμα ένα στέλεχος της κυβέρνησης, ο υπουργός Υγείας Παρασκευάς Αυγερινός, λόγω διαφωνίας του με τον τότε υπουργό Εσωτερικών Μένιο Κουτσόγιωργα.

Γιαρουζέλσκι και Παπανδρέου, σε επίσημη συνάντηση. Ο μεν, αγέλαστος και κουμπωμένος δικτάτορας· ο δε προσπαθεί να το παίξει άνετος.

Για το περιστατικό γράφει ο ίδιος στο βιβλίο του *Η αλλαγή τελείωσε νωρίς* (σελ. 161) τα εξής:

Όταν ανακοινώθηκε η δήλωσή μου, ο Μένιος, χωρίς να επικοινωνήσει μαζί μου, με κατήγγειλε στον Πρωθυπουργό ως διασπαστή της κυβερνητικής συνοχής. Το απόγευμα με αναζητούσε ο Πρωθυπουργός, βρισκόμουν στην Καλαμάτα, να μου ανακοινώσει την απόλυσή μου. Το ίδιο απόγευμα όμως είχε προκύψει ένα άλλο θέμα με τον Ασημάκη Φωτήλα, τον οποίο απέλυσε ερχόμενο από τις Βρυξέλλες πριν ακόμη προσγειωθεί το αεροπλάνο του. Επικοινωνήσα με τον Πρόεδρο και του εξήγησα τι σημαίνει για τα νοσοκομεία αυτή η απόφαση [σ.σ. για κατάργηση των θέσεων των διευθυντών στο Δημόσιο]. Άκουσα ένα ξερό «καλά». Όπως έμαθα, αυτό που είπε το βράδυ εκείνο ήταν «πάει πολύ να διώξω και τους δύο». Έμεινα συμπτωματικά.

Το πρωθυπουργικό αυτό στιλ ακολούθησε ο Α. Παπανδρέου σε όλη τη διάρκεια της παραμονής του στην εξουσία: λίγους μήνες μετά την αποπομπή Φωτήλα, «τσαλάκωσε» πολιτικά τον υπουργό του επί των Οικονομικών, καθηγητή Μανώλη Δρεττάκη, καταργώντας «ραδιοφωνικώς» (με δήλωσή του στο Ραδιόφωνο της ΕΡΤ) τον επιβληθέντα απ' αυτόν Φόρο Ακίνητης Περιουσίας. Όπως ήταν επόμενο, ο Μ. Δρεττάκης παραιτήθηκε αμέσως από τη θέση του. Ακολούθησε ο πρώτος ανασχηματισμός, ο οποίος δημιούργησε κλυδωνισμούς, όχι όμως έντασης τέτοιας που θα μπορούσαν να κλονίσουν το ισχυρότατο οικοδόμημα της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ.

Ο μέχρι τη στιγμή εκείνη υφυπουργός Εθνικής Άμυνας, Γιώργος Πέτσος, δεν περιελήφθη στο νέο κυβερνητικό σχήμα. Στους πολιτικούς κύκλους φιθιριζόταν, τότε, ότι ο αποκλεισμός του Γ. Πέτσου οφειλόταν στη συμπάθεια που του είχε δείξει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Δεν γνωρίζω αν αυτό ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα. Σε μια σύντομη, διήμερη, κρουαζιέρα πάντως, όπου με τη Σόφη ήμασταν καλεσμένοι του Προέδρου της Δημοκρατίας, καλεσμένος ήταν και ο Γ. Πέτσος. Όταν τον πρωτοαντίκρισα στο σκάφος, απόρησα. Διερωτήθηκα πώς ο Γ. Πέτσος είχε περιληφθεί σ' αυτό τον κλειστό κύκλο. Φαίνεται ότι ο Κ. Καραμανλής ήθελε να διερευνήσει κατά πόσο ο Γ. Πέτσος θα μπορούσε να παίξει έναν ρόλο εποικοδομητικό στις Ένοπλες Δυνάμεις. Λίγο καιρό μετά πάντως, στον ανασχηματισμό που ακολούθησε, ο Γ. Πέτσος βρέθηκε εκτός κυβερνήσεως. Τότε, σε ομιλία που

εκφώνησε στην εκλογική του περιφέρεια, την Έδεσσα, επιτέθηκε με δριμύτητα στους σκοτεινούς μηχανισμούς του ΠΑΣΟΚ και της κομματικής οργάνωσης, με την οποία είχε έλθει σε σύγκρουση σε τοπικό επίπεδο. Για τα όσα είπε σ' αυτή την ομιλία του, ο Α. Παπανδρέου διέγραψε τον Γ. Πέτσο από το ΠΑΣΟΚ.

Ακολούθησε η παραίτηση του υφυπουργού Εσωτερικών Στάθη Παναγούλη, ο οποίος συνόδευε τη σχετική ανακοίνωση με προσωπική του δήλωση, όπου ασκούσε οξύτατη κριτική στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ. Αμέσως συνήλθε το Πειθαρχικό Συμβούλιο του ΠΑΣΟΚ και διέγραψε τον Στ. Παναγούλη από το κόμμα. Ακολούθησαν οι διαγραφές του Α. Μπουλούκου και του Δ. Χονδροκούκη. Έως την πτώση του ΠΑΣΟΚ από την εξουσία, είχαν αποχωρήσει ή διαγραφεί από το Κίνημα στελέχη πρώτης γραμμής όπως ο Κώστας Σημίτης, ο Γεράσιμος Αρσένης και ο Απόστολος Λάζαρης (γιατί διαφώνησαν με την οικονομική πολιτική διόγκωσης του δημόσιου χρέους συνεπεία αλόγιστων κοινωνικών παροχών) αλλά και οι Γεώργιος-Αλέξανδρος Μαγκάκης, Στάθης Γιώτας και άλλοι.

Ένα από τα χαρακτηριστικά της περιόδου 1981-1989 ήταν οι ίσως και δεκατέσσερις ανασχηματισμοί των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ. Ο Α. Παπανδρέου, αδιαφορώντας για την απόδοση των υπουργών του, τους «ανασχημάτιζε» συχνά, με αποτέλεσμα μεγάλος αριθμός βουλευτών του να έχουν χρηματίσει υπουργοί ή υφυπουργοί. Στους πολιτικούς κύκλους της εποχής εκείνης λεγόταν μεταξύ σοβαρού και αστείου ότι όποιος από τα στελέχη του ΠΑΣΟΚ ύψωνε στο καφενείο της Βουλής δυνατότερη φωνή διαμαρτυρίας, εξασφάλιζε άμεσα μια θέση στην κυβέρνηση.

Στενό «μαρκάρισμα» στη Βουλή

Από την πρώτη κιόλας συνεδρίαση της Βουλής, μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου του 1981, αντιλήφθηκα ότι για να είναι ο αντιπολιτευτικός μας λόγος αποτελεσματικός, έπρεπε να παρακολουθούμε στενά το κυβερνητικό έργο. Αυτό, βέβαια, απαιτούσε σοβαρή προετοιμασία, στην οποία με συνέδραμε ομάδα νέων δικηγόρων, φίλων μου που είχαν φοβερό κέφι για δουλειά. Μεταξύ αυτών: Στ. Στάικος, Χρ. Πιερρουτσάκος, Η. Παπακώστας, Θ. Χαρίτος, Στ. Θωμάκος, Γ. Ξανθάκης, Τ. Κεφαλάς κ.ά. Μαζί με την ομάδα αυτή εντοπίζαμε θέματα για την υποβολή κυρίως ερωτήσεων προς τους αρμόδιους

υπουργούς, ή και επερωτήσεις, αν το θέμα παρουσίαζε ιδιαίτερη σπουδαιότητα. Επειδή όμως η κατάθεση επερώτησης απαιτούσε έγκριση από τα αρμόδια κομματικά όργανα, διαδικασία που ήταν χρονοβόρα, προτιμούσα την υποβολή ερωτήσεων.

Οι ερωτήσεις κάλυπταν θέματα τα οποία αφορούσαν είτε προβλήματα της εκλογικής μου περιφέρειας (π.χ. η λειτουργία των παράνομων λατομείων στην Καισαριανή, ή η ματαιώση λειτουργίας των δύο ιδρυθέντων πρωτοδικείων στο Περιστέρι και το Χαλάνδρι) είτε γενικότερα προβλήματα. Ένα από αυτά ήταν η ματαιώση κατασκευής του «Μετρό».

Αιτιολόγηση πειστική για τη διακοπή των μεγάλων έργων δεν υπήρξε. Πάντως, κατά την παρουσίαση του προγράμματος Δημόσιων Έργων (11 Νοεμβρίου 1982), ο Άκης Τσοχατζόπουλος, τότε αρμόδιος υπουργός, απαντώντας σε σχετική ερώτηση δημοσιογράφου, διευκρίνισε ότι: «...στην επιλογή των έργων ελήφθησαν υπόψη ορισμένοι παράγοντες από τους οποίους θα προκύψει αν θα πρέπει να συνεχιστούν ή όχι και τα έργα “Μετρό” και “Αεροδρόμιο”».

Η δήλωση αυτή ερμηνεύτηκε –και ορθώς– ότι τα μεγάλα έργα δεν επρόκειτο να συνεχιστούν. Γιατί όμως;

Εκτιμώ ότι το ΠΑΣΟΚ ακολούθησε μικροπολιτική τακτική. Αντί δηλαδή τα τεράστια ποσά να διατεθούν για τα μεγάλα έργα, προτιμήθηκε να διασπαρούν σε μικρά περιφερειακά έργα, που ήταν περισσότερο «ωφέλιμα» από άποψη κομματικής σκοπιμότητας. Επιπλέον, το ΠΑΣΟΚ δεν ήθελε να δώσει την εντύπωση ότι εκτελεί έργα τα οποία είχαν προγραμματιστεί από τον βασικό του αντίπαλο, τη ΝΔ. Η απόφαση όμως εκείνη, για πάγωμα του έργου του «Μετρό», εκτός του ότι επιβάρυνε για πολλά χρόνια με πρόσθετη ταλαιπωρία το επιβατικό κοινό της ευρύτερης περιοχής της πρωτεύουσας –στην οποία κατοικεί σχεδόν ο μισός πληθυσμός της χώρας–, στοίχισε στο Ελληνικό Δημόσιο τεράστια ποσά, λόγω της αύξησης τελικά στο κόστος κατασκευής.

Ιδιαίτερο βάρος έδωσα, από τα έδρανα της μείζονος αντιπολίτευσης, στον έλεγχο επί των Υπουργείων Εμπορίου και Παιδείας, τα οποία παρακολουθούσα πολύ στενά λόγω της προηγούμενης μακράς θητείας μου σ' αυτά. Ελάμβανα πάντως τον λόγο σε όλα τα νομοσχέδια που είχαν γενικότερο ενδιαφέρον, και, με ευγένεια, αλλά και με τεκμηριωμένες παρατηρήσεις, ήλεγχα τις απόψεις του αρμόδιου υπουργού. Έκανα επίσης συνεχείς παρεμβάσεις και με δηλώσεις μου αλλά και με συστηματική εβδομαδιαία αρθρογραφία στον ημερήσιο Τύπο, για να επισημάνω τα κακώς κυβερνητικά κεί-

μενα αλλά και να αντικρούσω διάφορες μη στοιχειοθετημένες καταγγελίες του ΠΑΣΟΚ εναντίον των προηγούμενων κυβερνήσεων της ΝΔ. Μεγάλη συζήτηση είχε προκαλέσει, για παράδειγμα, ένα άρθρο μου στη Βραδυνή με τίτλο «Ανοικτή επιστολή στον Πρωθυπουργό», όπου επισημαίνονταν ενέργειες της κυβέρνησης με τις οποίες ζημιώθηκε ο τόπος.

Τα σημαντικότερα από τα άρθρα αυτά τα περιέλαβα στο πρώτο, πολιτικού περιεχομένου, βιβλίο μου, *Η αλλαγή στο εδώλιο*, που κυκλοφόρησε το 1984. Σ' αυτό περιελήφθησαν τριάντα άρθρα μου, τα οποία είχαν δημοσιευθεί στον ελληνικό Τύπο κατά το 30μηνο της κυβερνητικής μεταβολής. Διαιρεμένα σε ενότητες για την κομματικοποίηση του κράτους, την οικονομία, την εξωτερική πολιτική και την κομματική αντιπαλότητα, τα θέματα που είχα περιλάβει σε καθεμία απ' αυτές συνοδεύονταν από τις ισχυρότερες και πιο ατράνταχτες θέσεις απέναντι στην επιχειρηματολογία των αντιπάλων μας.

Στον πρόλογο του βιβλίου αυτού είχα επισημάνει:

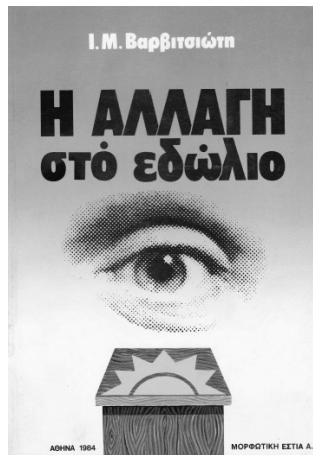
Ιδιαίτερα τον τελευταίο καιρό, με το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, καθημερινά όλοι μας καθιστάμεθα μάρτυρες μιας Κυβερνήσεως που πρώτη δίνει το παράδειγμα της ανακολουθίας, της μη τηρήσεως των υποσχέσεων, της αθετήσεως ανειλημμένων υποχρεώσεων, της περιφρονήσεως των νόμων. Σταχυολογώ μερικά χτυπητά περιστατικά, που έχουν πληθύνει τώρα ανησυχητικά:

- Η περιφρόνηση την οποία δείχνει η Κυβέρνηση προς τους κανόνες, οι οποίοι ρυθμίζουν τη λειτουργία της Βουλής
- Η αθέτηση των υποσχέσεων που έχει δώσει το ίδιο το Κράτος. Κλασικό παράδειγμα ο φόρος ακίνητης περιουσίας
- Η αποφυλάκιση καταδικασμένων για ποινικά αδικήματα με τον νόμο για την υπό όρους απόλυση ποινικών κρατουμένων

- Η κατάλυση της εννόμου τάξεως. Οι διάφορες καταλήψεις κτιρίων που σημειώνονται και η απαράδεκτη ανοχή που επιδεικνύει το Κράτος
- Η έλλειψη σοβαρότητας. Οι περισσότεροι χειρισμοί στις εσωτερικές και εξωτερικές υποθέσεις μας κυριαρχούνται από έντονη και έκδηλη επιπολαιότητα

Οι διαπιστώσεις αυτές –αλλά και πολλές άλλες– οδηγούν σ’ ένα θλιβερό συμπέρασμα: ότι με τη στάση του αυτή, το Κράτος πρώτο δίνει το κακό παράδειγμα. Με τέτοια όμως συμπεριφορά δεν μπορεί κανείς να ελπίζει ότι θα βελτιωθούν οι σχέσεις Κράτους και πολίτη. Αντίθετα, θα επιδεινώνονται καθημερινά, και η δημόσια διοίκησή μας δεν θα παραμείνει απλώς στο σημερινό χαμηλό επίπεδο αποδόσεώς της, αλλά θα υποστεί καθολική παράλυση.

Μήπως το κείμενο αυτό σάς θυμίζει κάτι από τα όσα σήμερα συμβαίνουν;

Η διάλυση της δημόσιας διοίκησης (Ιανουάριος 1982)

Ένα από τα πρώτα νομοσχέδια τα οποία εισήγαγε η Κυβέρνηση Παπανδρέου στη Βουλή αφορούσε την «αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης». Το εισηγήθηκε ο υπουργός Προεδρίας της Κυβέρνησης, Μ. Κουτσόγιωργας, τον οποίο, κάποιος «κακεντρεχής» συνάδελφός του, από το ΠΑΣΟΚ, τον είχε χαρακτηρίσει «ομιλητή με επιχειρήματα καφεενείου»...

Ο βαρυσήμαντος τίτλος του νομοσχεδίου δεν μπορούσε να καμουφλάρει

τις πραγματικές προθέσεις του κυβερνώντος κόμματος: το ΠΑΣΟΚ επεδίωκε τον έλεγχο της δημόσιας διοίκησης, με τοποθέτηση δικών του στελεχών στις θέσεις κλειδιά. Πρώτο βήμα προς τον σκοπό αυτό ήταν η κατάργηση των γενικών διευθυντών των υπουργείων, δηλαδή των εμπειρότερων και ικανότερων στελεχών.

Δόθηκε τότε σκληρή μάχη στη Βουλή. Εις μάτην, τόνισα, όπως και άλλοι συνάδελφοι που έλαβαν τον λόγο, ότι το μέτρο κατάργησης των δομών αξιολόγησης και εξέλιξης στη δημόσια διοίκηση αποτελεί την απαρχή διάλυσης της κρατικής μηχανής. Ο Μ. Κουτσόγιωργας δεν άκουγε τίποτα. Τελικά, αφού δώσαμε μάχη χωρίς κανένα αποτέλεσμα, αποχωρήσαμε κατά την ψήφιση του νομοσχεδίου. Δε θέλαμε με κανέναν τρόπο να συμπράξουμε σ' αυτό το «ανοσιούργημα». Παρακολουθώντας σήμερα τη δυσλειτουργία της δημόσιας διοίκησης, εκτιμώ ότι το καίριο πλήγμα το έδωσε ακριβώς αυτή η ουσιαστική κατάργηση της υπαλληλικής πυραμίδας σε κάθε υπουργείο.

Για να θέσουμε πάντως την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ προ των ευθυνών της, στο ζήτημα της διάλυσης της δημόσιας διοίκησης, και στην εξίσου επικίνδυνη άλωση του κράτους από το κόμμα –που ήταν ήδη ορατή μετά την ψήφιση του νομοσχεδίου–, καταθέσαμε σχετική επερώτηση.

Όταν ανέβηκα στο βήμα της Βουλής για να θεμελιώσω την καταγγελία, κατέθεσα τρεις καταλόγους. Ο πρώτος περιελάμβανε ονόματα στελεχών του ΠΑΣΟΚ που κατέλαβαν σημαντικές θέσεις στην κρατική μηχανή χωρίς να έχουν τα ανάλογα προσόντα. Ο δεύτερος κατάλογος περιελάμβανε ονόματα ατόμων που, λόγω συγγενικής σχέσης με στελέχη του ΠΑΣΟΚ, διορίστηκαν σε υψηλόβαθμες και αδρά αμειβόμενες θέσεις στον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Και οι δύο κατάλογοι περιελάμβαναν περισσότερα από εκατό ονόματα. Στον τρίτο κατάλογο, τέλος, καταγραφόταν με ημερομηνίες το χρονικό των μεταβολών στη διοίκηση, κατά τις πρώτες ενενήντα μέρες διακυβέρνησης της χώρας από το ΠΑΣΟΚ.

Μεσημβρινή, 20.01.1982.

Οι κατάλογοι αυτοί δημοσιεύθηκαν την επόμενη μέρα σ' όλο τον Τύπο (αθηναϊκό και επαρχιακό) και δημιούργησαν αίσθηση στην κοινή γνώμη. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο πάντα λαλίστατος υπουργός Μ. Κουτσόγιωργας, ο οποίος απάντησε στους επερωτώντες, δεν είχε βρει ούτε μία λέξη προκειμένου να αντικρούσει το κατηγορητήριο μου. Προσωπικά ήμουν πεπεισμένος ότι η κατάργηση των γενικών διευθυντών των υπουργείων –μερικούς από τους οποίους είχα την τύχη να γνωρίσω, και οι οποίοι με εντυπωσίασαν με τις γνώσεις, την εμπειρία και το ήθος τους– θα δημιουργούσε τεράστιο και δυσαναπλήρωτο κενό. Η παρουσία τους, αντίθετα, εγγυόταν τη συνέχεια της δημόσιας διοίκησης σε συνθήκες εναλλαγής πολιτικών ηγεσιών. Με την εμπειρία και τις γνώσεις τους κατηύθυναν τον μηχανισμό του υπουργείου τους, διδασκαν και ταυτόχρονα επόπτευαν, ήλεγχαν και βαθμολογούσαν συνολικά το προσωπικό της Υπηρεσίας της οποίας προΐσταντο.*

Η ανησυχία μου μάλιστα για το μέλλον της δημόσιας διοίκησης αυξήθηκε όταν πληροφορήθηκα ότι, στις καταργημένες θέσεις των γενικών διευθυντών, βολεύτηκαν ως «προϊστάμενοι» επιφανή στελέχη του «στρατού των ημετέρων», οι οποίοι, τις περισσότερες φορές, δεν διέθεταν ούτε καν τα στοιχειώδη τυπικά προσόντα. Και στην ανικανότητα θα πρέπει, σε πολλές περιπτώσεις, να προστεθεί και ο ασύδοτος τρόπος διαχείρισης του δημόσιου χρήματος. «...Τα λιτά γραφεία των παλαιών γενικών διευθυντών αποκτήσαν βαριές κουρτίνες και παχιά χαλιά», αναφέρει δημόσιος λειτουργός... «παλαιάς κοπής».

Αλλά και οι καλοί υπάλληλοι άρχισαν να απογοητεύονται, διότι έβλεπαν αδιάφορους και οκνηρούς συναδέλφους τους να προωθούνται, απλώς και μόνο διότι είχαν την εύνοια του κόμματος. Ο κομματισμός κυριάρχησε σε όλο του το μεγαλείο και οι ρουσφετολογικές προσλήψεις –που όμως πρέπει να ομολογήσουμε ότι γίνονταν από όλες τις κυβερνήσεις– έλαβαν τεράστιες διαστάσεις, ιδίως την πρώτη τετραετία (1981-1985) του ΠΑΣΟΚ. Η πρακτική αυτή όμως συνετέλεσε στο να παρατηρείται ολιγωρία στη διεκπεραίωση διαφόρων υποθέσεων των πολιτών. Έτσι, για να αντιμετωπιστεί

* Δυστυχώς πάντως, η επικράτηση της μετριοκρατίας στο Δημόσιο διαιωνίζεται και σήμερα με τις κυβερνήσεις του ΣΥΡΙΖΑ. Η σημερινή κυβέρνηση έχει κηρύξει τον πόλεμο σε κάθε μορφής αξιολόγηση, αλλά και στην αριστεία και την αξιοκρατία. Επιδιώκει την επικράτηση του μετρίου, καταδιώκει τους άριστους και θεσμοθετεί, αρχής γενομένης από τα σχολεία, «την ήσσονα προσπάθεια». Με τέτοια όμως νοοτροπία είναι δυνατόν ο τόπος να πάει μπροστά;

η κατάσταση, εντάθηκε το φαινόμενο του λεγόμενου «γρηγορόσημου», ενός τρόπου χρηματισμού των δημοσίων υπαλλήλων, που δυστυχώς επικρατεί ακόμα και σήμερα και αφορά την απόδοση ενός «συμβολικού» χρηματικού ποσού προκειμένου να επιταχυνθούν οι διαδικασίες διεκπεραίωσης μίας υπόθεσης.

Το 1994, ο Αναστάσιος Πεπονής, ένα από τα αξιόλογα στελέχη του ΠΑΣΟΚ, ίδρυσε, ως υπουργός Προεδρίας, το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ). Με τον ιδρυτικό νόμο του ΑΣΕΠ ορίστηκε ότι όλες οι προσλήψεις στο Δημόσιο θα διενεργούνται εφεξής ύστερα από διαγωνισμούς, οι οποίοι θα διεξάγονται από τον φορέα αυτόν. Οι διαγωνισμοί, όπως αποδείχθηκε, ήταν αδιάβλητοι. Δυστυχώς όμως, οι επόμενες κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ, αντί να ενισχύσουν τον μηχανισμό αυτόν, άρχισαν να καθιερώνουν εξαιρέσεις για κατηγορίες υπαλλήλων των οποίων η πρόσληψη δεν θα υπαγόταν στις διαδικασίες του ΑΣΕΠ. Παράλληλα, άρχισαν να φυτρώνουν σαν τα μανιτάρια, κυρίως στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, διάφοροι νέοι οργανισμοί, υπό τη μορφή ανώνυμων εταιρειών, ώστε οι υπάλληλοι που επρόκειτο να προσληφθούν σε αυτούς να μην υπάγονται στη διαδικασία του ΑΣΕΠ. Έτσι διορίστηκαν χιλιάδες υπάλληλοι εκτός της προβλεπόμενης διαδικασίας.

Σήμερα, οι παρεχόμενες από το Δημόσιο υπηρεσίες εξακολουθούν να βρίσκονται σε επίπεδο πολύ χαμηλότερο από τις αντίστοιχες των λοιπών κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γι' αυτό, άλλωστε, κρίθηκε αναγκαία, τρεις δεκαετίες μετά, η τεχνητή βοήθεια από την ΕΕ για την αναδιοργάνωση της διοίκησης. Φοβάμαι όμως ότι η προσπάθεια αυτή, λόγω της διάβρωσης που έχει σημειωθεί στη δημοσιονομική ιεραρχία, δεν θα έχει τα αποτελέσματα τα οποία εγώ τουλάχιστον αναμένω.